

ΤΟ ΠΟΙΟΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΣΤΟΝ ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΟ ΛΟΓΟ ΤΩΝ ΝΗΠΙΩΝ. ΜΙΑ ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ.

Abstract

In this paper we examine the use of the verb aspect in the narrative speech of the infants. At first we discuss some theoretical issues concerning the verb aspect; then we present in brief the findings of an investigation that has to do with the upon use by infants whose age ranged between 48 and 72 months. All these children during the investigation were living in the Western Macedonia of Greece.

Α. Εισαγωγικά

Η έρευνες σχετικά με την παιδική γλώσσα ξεκίνησαν ήδη στα τέλη του προηγούμενου αιώνα και ήταν αρχικά ποσοτικού χαρακτήρα, π.χ. πόσα ρήματα ή ονόματα χρησιμοποιούν τα νήπια σε σχέση με τους ενήλικες (πβ Elliot 1983, 84).

Μετά τη διατύπωση, στις αρχές του 20ού αιώνα, των αρχών του ευρωπαϊκού δομισμού στη γλωσσολογία από τον ελβετό γλωσσολόγο Ferdinand de Saussure, στην έρευνα και τη μελέτη της γλώσσας δόθηκε μια καθαρά ψυχολογική, αναπτυξιακή και γνωστική προσοπτική, στο πλαίσιο της οποίας η γλώσσα αποτελούσε μια «εξαρτημένη μεταβλητή» με ανεξάρτητη μεταβλητή τη νόηση (για περισσότερα βλ. Χατζηροαββίδης, 2000).

Στα μέσα του 20ού αιώνα διατυπώνεται η γλωσσολογική θεωρία του Noam Chomsky, η οποία επρόκειτο να επηρεάσει εκτός των άλλων και τη μελέτη της παιδικής γλώσσας. Η θεωρία αυτή άσκησε επίδραση στην Ψυχολογολογία, έναν διεπιστημονικό κλάδο, ο οποίος μελετά τη γλώσσα χρησιμοποιώντας αντιλήψεις και μεθόδους της Ψυχολογίας. Για τη νέα αυτή επιστημολογική προσέγγιση και την προσφορά της στη γλωσσική έρευνα βλ. Κατή, 1999, 43-47 και Μίτησης, 1996, 63-77.

Β. Η ταυτότητα της έρευνας

Η συγκεκριμένη έρευνα πραγματοποιήθηκε κατά τη χρονική περίοδο Δεκεμβρίου 1999 – Φεβρουαρίου 2000. Μαγνητοφωνήθηκε ο αφηγηματικός λόγος 30 νηπίων, των οποίων η ηλικία κυμαινόταν μεταξύ 48 ως και 72 μηνών. Όλα τα νήπια κατοικούσαν την εποχή της μαγνητοφώνησης τους στη Βορειοδυτική Μακεδονία, τα περισσότερα απ' αυτά στο Νομό Κοζάνης. Το μορφωτικό και κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των οικογενειών τους ήταν ποικίλο. Η μαγνητοφώνηση πραγματοποιήθηκε στο χώρο του Νηπιαγωγείου, στο οποίο φοιτούσαν τα νήπια, μετά από προσεννόηση με τις νηπιαγωγούς και επιτόπια επίσκεψη. Στις περισσότερες περιπτώσεις τα νήπια έδειξαν προθυμία να μαγνητοφωνηθούν· μόνο ένας μικρός αριθμός νηπίων δεν έδειξε διάθεση να παραγάγει αφηγηματικό λόγο «κατά παραγγελίαν» και πολύ περισσότερο να δεχθεί να μαγνητοφωνηθεί από έναν άγνωστο επισκέπτη στο χώρο τους.

Όλα τα νήπια φοιτούσαν σε δημόσιο Νηπιαγωγείο· τα δεκατρία απ' αυτά ήταν αγόρια και τα δεκαεφτά κορίτσια. Τα έξι νήπια προέρχονταν από οικογένειες των οποίων και οι δύο γονείς ήταν απόφοιτοι ανώτερων ή ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων· τα δεκατρία από γονείς που ο ένας τους ήταν απόφοιτος ανώτερου ή

ανώτατου εκπαιδευτικού ιδρύματος και ο άλλος (συνήθως η μητέρα) είχε παρακολουθήσει κάποιες τάξεις της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης ή είχε αποφοιτήσει από το Λύκειο των υπόλοιπων νηπίων οι γονείς ήταν απόφοιτοι γυμνασίου ή δημοτικού σχολείου. Όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά μας επιτρέπουν να θεωρήσουμε το δείγμα τυπικό, αντιπροσωπευτικό της ελληνικής κοινωνικής πραγματικότητας.

Τα περισσότερα νήπια (24) αφιγήθηκαν ένα από τα γνωστά παραμύθια (Τα τρία γουρουνάκια, Η Χιονάτη, Η Κοκκινόσκουφίτσα, Ο Πέτρος κι ο λύκος κλπ) τα υπόλοιπα (6) αφιγήθηκαν ένα προσωπικό τους βίωμα, ένα ανέκδοτο ή μια ιστορία που παρακολούθησαν στην τηλεόραση.

Η βασική υπόθεση της έρευνας ήταν ότι στον αφιγηματικό λόγο των νηπίων το ποιόν ενέργειας και η λειτουργία του έχει ήδη εμπεδωθεί σε σημαντικό βαθμό: το βασικό ζητούμενο ήταν αν οι παρατηρήσεις που έχουν διατυπωθεί από τους διάφορους ερευνητές της ελληνικής γλώσσας (πβ Τριανταφυλλίδης 1941, Τζάρτζανος 1989, Mirambel 1978, Mackridge 1987, Holton, Mackridge, Φιλιππάκη-Warburton 1999) επιβεβαιώνονται από την προβολή τους στο υλικό που είχαμε στη διάθεσή μας.

Γ. Διαχρονικές και συγχρονικές παρατηρήσεις για το ποιόν ενέργειας

Ο Η. Τοπεί 1986, 15 συγκρίνοντας τη νεοελληνική γλώσσα με τις νεολατινικές ως προς τη σχέση τους με την αρχαία ελληνική και τη λατινική αντίστοιχα αναφέρει ότι η νεοελληνική δεν προήλθε από την αρχαία ελληνική με καταστροφή και επανοικοδόμησή της, όπως συνέβη με τις νεολατινικές. Αυτό μας επιτρέπει να θεωρούμε ότι αρκετές δομές της αρχαίας γλώσσας επιβιώνουν ως τις μέρες μας: μια τέτοια περίπτωση αποτελεί το νεοελληνικό ρήμα. Και στο αρχαιοελληνικό – όπως και στο νεοελληνικό – ρήμα τα «χρονικά» θέματα δε δηλώνουν τη χρονική τοποθέτηση της ενέργειας του ρήματος, αλλά αναταξινόνονται σε μια υποκειμενική αντιμετώπιση της ενέργειας αυτής, στους λεγόμενους *τρόπους ενέργειας*, αντίστοιχους με τα διάφορα «βλέμματα» προς την πραγματικότητα.

Το *ποιόν ενέργειας* (άποψη κατά τον Mirambel 1978, 117) είναι μια γραμματική κατηγορία η οποία δηλώνει μια συγκεκριμένη διαφορά στον τρόπο με τον οποίο ο ομιλητής αντιλαμβάνεται και παρουσιάζει στον ακροατή την ενέργεια που εκφράζει το ρήμα, είναι με άλλα λόγια η παράσταση του χώρου μέσα στον οποίο εξελίσσεται μια ενέργεια ή στον οποίο τοποθετείται μια κατάσταση που δηλώνεται από το ρήμα.

Μια ενέργεια μπορεί να παρουσιάζεται

α) με ουδέτερο τρόπο στην ολότητά της σαν κάτι ενιαίο, ως ένα και μοναδικό γεγονός (συνοπτικός τρόπος).

β) ως μια εταλλαξιμική συνήθεια (επαναληπτική θεώρηση), ως μια συνεχιζόμενη ενέργεια θεωρημένη πάνω στη διεξαγωγή της (διεξοδική θεώρηση ή άποψη διάρκειας) (μη συνοπτικός / εξακολουθητικός τρόπος), ή τέλος

γ) ως ολοκληρωμένη στο παρελθόν αλλά με την ολοκλήρωσή της να έχει επιπτώσεις στην παρούσα κατάσταση των πραγμάτων (συντελεσμένος τρόπος), πβ Mirambel 1978, 117, Mackridge 1987, 174, Τομπιτζίδη 1992, 203, Holton, Mackridge, Φιλιππάκη-Warburton 1999, 112-114, 218.

Από τα παραπάνω διαφαίνεται ότι το τετραπλό σύστημα του αρχαίου τρόπου ενέργειας έχει τροποποιηθεί στη σύγχρονη νεοελληνική γλώσσα μετά την εξάφηση του μονολεκτικού παρακειμένου και του μονολεκτικού μέλλοντα. Το νεοελληνικό ρηματικό σύστημα βασίζεται κυρίως στην αντίθεση συνοπτικού (αοριστικού) τρόπου

ενέργειας με τον μη συνοπτικό / εξακολουθητικό (ενεστωτικό). Η διάκριση αυτή είναι θεμελιώδους σημασίας για το ρηματικό σύστημα της Ελληνικής, διαπλέκεται με το σύστημα των χρόνων και επιβεβαιώνεται και μορφολογικά: ο τρίτος τρόπος ενέργειας, ο συντελεσμένος, δεν έχει δική του μορφολογική διάκριση, αλλά εκφράζεται περιφραστικά, με τη χρήση βοηθητικών ρημάτων (πβ Tonet 1986, 16, Holton, Mackridge, Φιλίππάκη-Warbuton 1999, 218). Η απώλεια των αφραϊοελληνικού μονολεκτικού παρακειμένου δε σημαίνει κατ' ανάγκην και την απώλεια του συντελεσμένου ποιού ενέργειας. Η δημιουργία ενός καινούριου (περιφραστικού) παρακειμένου οδήγησε ίσως σε μια παράλληλη αναγέννηση και του συντελεσμένου τρόπου ενέργειας, ο οποίος βέβαια λειτουργεί συμπληρωματικά προς τους άλλους δύο που συνιστούν τη βασική αντίθεση στη γραμματική κατηγορία: ποιόν ενέργειας.

Είναι -νομίζουμε- σκόπιμο να επαναλάβουμε εδώ ότι εκείνο που έχει ιδιαίτερη σημασία δεν είναι η διάρκεια της ρηματικής ενέργειας αλλά ο τρόπος θεώρησής της από τον ομιλητή την ώρα που μιλάει: αν δηλαδή θα χρησιμοποιήσει τον συνοπτικό ή τον μη συνοπτικό τρόπο, θα λάβει ανάλογα θέση απέναντι στη δηλούμενη ενέργεια. Όταν ένας ομιλητής χρησιμοποιεί το συνοπτικό τρόπο, η τάση του είναι να κρατηθεί σε κάποια απόσταση από τη δηλούμενη ενέργεια, ώστε να τη θεωρήσει σαν τελειωμένη στην ολότητά της, άσχετα αν αυτή ανήκει χρονικά στο παρόν ή στο μέλλον. Όταν όμως ο ομιλητής χρησιμοποιεί τον εξακολουθητικό τρόπο, η διανοητική σκοπιά του δεν τοποθετείται πια στο χρόνο ομιλίας αλλά στο χρόνο της δηλούμενης ενέργειας. Τελικά η διάκριση του τρόπου ενέργειας έχει καθαρά υποκειμενικό χαρακτήρα: ο ομιλητής αποφασίζει για το νόημα που σκοπεύει να μεταδώσει στον ακροατή του και για τον τρόπο που θα το παρουσιάσει (πβ Mackridge 1987, 175, Τομπαιτίδης 1992, 204).

Ο Mirambel 1956, 219 διατυπώνει την άποψη ότι στην κλιμάκωση των αξιών του νεοελληνικού ρήματος ιεραρχικά ο τρόπος ενέργειας κατέχει την κορυφαία θέση: ακολουθούν έπειτα η φωνή και η έγκλιση και σε τελευταία θέση έρχεται ο χρόνος. Σε όσους μιλούν τη νέα ελληνική ως φυσική τους γλώσσα η διάκριση τρόπου ενέργειας έρχεται τόσο αβίαστα, ώστε κατά κανόνα οι ίδιοι αδυνατούν να την εξηγήσουν. Αλλά για κείνους που μαθαίνουν τη νέα ελληνική (ως ξένη) γλώσσα ο τρόπος ενέργειας (η όψη του ρήματος) είναι ίσως η πιο δύσκολη απ' όλες τις έννοιες στην αφομοίωση. Η δυσκολία αυτή επιτείνεται και από τον υποκειμενικό χαρακτήρα που έχει η διάκριση του τρόπου ενέργειας, πράγμα που είναι δύσκολο να αφομοιωθεί από έναν που δε μιλάει ως φυσική του γλώσσα τη νέα ελληνική, πβ και Mackridge 1987, 170, 174.

Κάποιοι ερευνητές (πβ Mirambel 1978, 120-125, Tonet 1986, 16) αναρωτιούνται αν πλάι στους βασικούς τρόπους ενέργειας μπορεί να αναζητήσει κανείς κι άλλες ποικιλίες τρόπων ενέργειας στα νέα ελληνικά. Έτσι π.χ. η προσθήκη του επιθήματος -οιλίζω προσδίδει σε ένα απλό ρήμα μια θαυμαστική σημασία: ψάχνω - ψαχουλίζω, μασώ - μασουλίζω. Στο υλικό που είχαμε στη διάθεσή μας δεν εντοπίστηκαν στοιχεία που να επιβεβαιώνουν μια τέτοια παρατήρηση.

Για πολλά ρήματα υπάρχει στα νέα ελληνικά η αντίθεση του ακαθόριστου προς το καθορισμένο, βλ. Mirambel 1978, 120, Tonet 1986, 16. Η αντίθεση αυτή εκφράζεται με τρεις τρόπους:

α. με περίφραση, που την αποτελούν ένα ρήμα και ένα ουσιαστικό και βρίσκεται σε αντίθεση προς ένα απλό ρήμα. Στον αφηγηματικό λόγο των νηπίων της έρευνάς μας η αντίθεση αυτή απαιτά αρκετά συχνά, π.χ.

ψκονίζω-κάνω ψκόνια: «Πήγε μια μέρα να κάνει ψκόνια και ήταν ένας άντρας...».
κολυμπώ - κάνω κολύμπι: «Μια μέρα ο λύκος ήταν στην παρέα, έκανε κολύμπι».
γιατρεύω - κάνω καλά: «... τη βρήκανε οι νάνοι και μετά την κάναν καλά»

β. στα ρήματα που δηλώνουν κίνηση ένα τοπικό επίρροημα που συνοδεύει το ρήμα αποτελεί μαζί του περιφράση, η οποία διακρίνεται από το απλό ρήμα. Αυτός ο τρόπος δήλωσης της αντίθεσης ακαθόριστο-καθορισμένο είναι πολύ συχνός στον αφηγηματικό λόγο των νηπίων, π.χ.

μπαινώ - μπαίνω μέσα: «Κι ανοίγει την πόρτα και μπαίνει μέσα και την τρώει και βάζει τα ρούχα της γιαγιάς».

βγαίνω - βγαίνω έξω: «Μια φορά κι έναν καιρό ήταν ένα φτωχό παιδάκι που βγήκε έξω να μαζέψει ξύλα».

βγάζω - βγάζω έξω: «Είδαν μετά τη γάτα τη μαμιά να βγάζει ένα γατάκι έξω απ' το στόμα της και να το βγάζει έξω. Και όλα τα έβγαλε μετά έξω και το τσουβάλι πέταξε ψηλά...».

ανεβαίνω - ανεβαίνω πάνω: «Ε, πάει από πάνω, κατεβαίνει σιγά σιγά η φωτιά, ανέβηκε απάνω καμένος ο κώλος του».

πέφτω - πέφτω κάτω: «Και... απάνω του και έπεσε κάτω σαν πεθαμένος».

γ. αυτή που θεωρείται από τους ερευνητές η πιο συχνή αντίθεση (βλ. Mirambel 1978, 123): ένα ρήμα απλό, ακαθόριστο, και ένα ρήμα με προθηματικό στοιχείο, που είναι πρόθεση, στο υλικό μας απαντά μόνο μια φορά,

πεινασμένος - καταπεινασμένος: «Και ο Πέτρος, τον πήρε μέσα ο θεός του τον Πέτρο και ήρθε ένας λύκος καταπεινασμένος και... και... ήταν πεινασμένος...».

Η παρατήρηση αυτή πρέπει να συνδικαστεί με την πολύ περιορισμένη στο υλικό μας χρήση των ρημάτων με προθηματικό στοιχείο κάποια από τις προθέσεις: από, διά, επί, κατά κλπ. Τα σύνθετα ρήματα αυτής της κατηγορίας είναι ελάχιστα· στο λόγο των νηπίων προτιμούνται τα απλά ρήματα.

Πλάι στην αντίθεση εξακολουθητικό / μη εξακολουθητικό στα ελληνικά εκφράζεται μορφολογικά και η αντίθεση ασυντέλεστο / συντελεσμένο κυρίως στα δύο ρήματα που δηλώνουν κίνηση: πηγαίνω και πάω τα ρήματα αυτά αποτελούν ομάδα και λειτουργούν παράλληλα, βλ. Mirambel 1978, 121. Αυτό που ο Mirambel ονομάζει «αοριστικό ενεστώτα». έναν ενεστώτα με αοριστικό θέμα, φαίνεται να έχει την προτίμηση των νηπίων στον αφηγηματικό τους λόγο· είναι πολύ περισσότερες οι περιπτώσεις που χρησιμοποιούνται διάφοροι τύποι του ενεστώτα πάω (24) αντί του ενεστώτα πηγαίνω (3), π.χ.

«Μετά... τρέχουν, τρέχουν μετά πάγε σε 'κεινο το σπίτι, μπαίνουν όλοι μέσα ε, να! κι έκλεισαν την πόρτα...». «Πηγαίνουν τότε ο βάτραχος, το γουρούνι στο λαγό και λένε...»

Μετά τα να, για να, θα, ας, πριν απαντούν τύποι προερχόμενοι από τον συντελεσμένο τύπο: πάω, π.χ.

«Η μαμιά της Σκουφίτσας είπε να πάει στη γιαγιά της κάτι...». «Η Κοκκίνοσκουφίτσα πήγε για να πάει στη γιαγιά της τρόφιμα, μα δεν άκουσε όμως τη μανούλα της ε...». «-Τώρα θα γίνουμε όλοι μαζί φίλοι και θα πάμε να βρούμε για το βράδυ σπίτι...». «-Αχ!, κάποιος κοιμάται εκεί μέσα. Ας πάω να δω».

Στους συντελικούς χρόνους χρησιμοποιούνται τύποι από το ρήμα πάω, π.χ.

«-Δε μπορώ άλλο, πρέπει να πάω στην Αμερική. Εκεί δεν έχω πάει ποτέ...», «είχε πάει μια βόλτα, για να μαζέψει φαΐ και είδε έναν ξένο που...».

Στην προστακτική απαντούν τύποι και από το πηγαίνω και από το πάω, π.χ.

«-Κοριτσάκι μου, πήγαινε να δώσεις αυτά στη γιαγιά.», «-Ε. πάνε μέσα να δεις τι συμβαίνει».

Δ. Κριτήρια επιλογής του τρόπου ενέργειας

Προχωρούμε τώρα στη συζήτηση των κριτηρίων με βάση τα οποία επιλέγεται το ένα ή το άλλο είδος ποιού ενέργειας χρησιμοποιώντας ως οδηγό μας τις παρατηρήσεις των Tonel 1986, 15 κ.ε., Holton, Mackridge, Φιλιππάκη-Warburton 1999, 218-223, Mackridge 1987, 176, 177, 179, 182, 189, 192, 198, Τομπιαΐδης 1994, 107, Mirambel 1978, 125.

Αν παρομοιάσουμε τη συνείδηση με έναν προβολέα (πβ Tonel 1986, 17) που φωτίζει τη ρηματική πράξη, θα μπορούσαμε να διαφοροποιήσουμε τους δύο κύριους τρόπους ενέργειας ως εξής:

α. στον εξακολουθητικό ενέργειας ο προβολέας σαρώνει πλατιά το αντικείμενο του.

β. στο συνοπτικό τρόπο ο προβολέας εκπέμπει κάτι σαν φλας. Αυτή η στιγμιαία φώτιση, λόγω της ακινησίας του αντικείμενου, έχει ως αποτέλεσμα η ρηματική πράξη να θεωρείται ήδη περασμένη όταν διατυπώνεται, πβ τη «φωτογράφιση» από τον αόριστο στιγμιαίων εντυπώσεων ταυτόχρονων με την έκφρασή τους, π.χ. κρύα, πείνασα, βαρέθηκα.

1. Οριστική

Στην οριστική έγκλιση οι παραδοσιακές ονομασίες των ρηματικών «χρόνων» μας δίνουν αρκετά σημαντικές πληροφορίες για τη φύση των τρόπων ενέργειας.

α. Εξακολουθητικός - μη συνοπτικός τρόπος

Στον ενεστώτα ο ομιλητής συλλαμβάνει την πράξη ως «εγκατεστημένη» μπροστά του, στον παρατατικό ως «παρατεινόμενη», π.χ.

Ενεστώτας

«Μετά ξαναφυσάει, ξαναφυσάει και ξαναφυσάει ώσπου γκρεμίζεται και 'κείνο το σπίτι».

«Και βγαίνει το ποτάμι και σβίγνει τη φωτιά. Ύστερα ο βασιλιάς θυμώνει και λέει και τον βάζει στη βράκα του να τον ζουλήξει. Ύστερα λέει...»,

«Σε λίγο, σε λίγο προχωράν πάλι και βλέπει ένα πεντητάριχο ο παπούς»,

Παρατατικός

«Και φυσούσε και φυσούσε και φυσούσε... ώσπου γκρεμίστηκε το σπίτι και...».

«...προσπαθούσε να φάει. προσπαθούσε, δε μπορούσε, ενώ... ενώ ο πελαργός έτρωγε μπλου, μπλου, μπλου... και τελείωσε».

«Μια μέρα πήγαν εκδρομή και ψαρεύανε... ένα ψάρι. Πίνανε και τρώγανε και βάζανε πράγματα στη φωτιά να ζεσταθούν».

Στις δυο αυτές περιπτώσεις το μάτι του αφηγητή φαίνεται να σταματά σε μια πράξη η ένα αντικείμενο που επιδέχεται μια περιγραφή καθότι είναι μια πράξη ή ένα αντικείμενο προσδιορισμένο. Ο προσδιορισμός αυτός δεν απορρέει από τη φύση του αντικείμενου ή της πράξης, αλλά έγκειται στον τρόπο του κοιτάγματός τους εκμέρους του ομιλητή.

Εκτός από αυτές τις «τυπικές» χρήσεις του εξακολουθητικού τρόπου, στην οριστική παρατηρούνται και κάποιες που έχει κάποια σημασία να προσεχθούν ιδιαίτερα.

Μια τέτοια είναι η χρήση του ρηματικού τρόπου ενέργειας σε παροντική ή αχρονική αναφορά (πβ Mackridge 1987, 177). Μια ενέργεια πραγματικά παροντική ή

και τελειωμένη είναι κάτι που λογικά αποκλείεται. Ο Mackridge 1987, 178 αναφέρει τρεις περιπτώσεις όπου χρησιμοποιείται ο μη παρωχημένος εξακολουθητικός χρόνος (ο παραδοσιακός ενεστώτας) με αναφορά σε μια τελειωμένη ενέργεια: ιστορικός ή αφηγηματικός, ραδιοτηλεοπτική παρουσίαση, εκφράσεις διαδικαστικού χαρακτήρα. Από τις τρεις αυτές περιπτώσεις στον αφηγηματικό λόγο των νηριών απαντά (λογικά) μόνο η μία: πρόκειται για τον ιστορικό ή αφηγηματικό ενεστώτα, τον ενεστώτα που σε διηγήσεις περασμένων γεγονότων χρησιμοποιείται αντί για τον αόριστο. Στο υλικό που είχαμε στη διάθεσή μας γίνεται εκτενέστατη χρήση του χρόνου αυτού στις αφηγήσεις και περιγραφές των νηριών, και μάλιστα του χρόνου που ο Τζάρτζανος 1989, Α. 264 ονομάζει *δραματικό ιστορικό ενεστώτα*. Το εντυπωσιακό στοιχείο που παρατηρείται στη χρήση αυτή είναι το εύκολο και γρήγορο πέρασμα από τον αόριστο στον ιστορικό ενεστώτα και αντιστρόφως, χωρίς προφανή για τον ακροατή λόγο, και η εκ παραλλήλου χρήση τους καθώς και η παρενθετική χρήση του: *λέει αντί του: είπε*, στοιχεία τα οποία επισημαίνει και ο Τζάρτζανος ως *χαρακτηριστικά της χρήσης αυτής*. Ο Mirambel 1978, 127 θεωρεί ότι η αντίθεση του ενεστώτα προς τον αόριστο στην περίπτωση αυτή αποτελεί μια διαφορετική αντίληψη της ρηματικής πράξης: *το λέει εισάγει ένα λόγο που εξελίσσεται, το είπε δηλώνει μια ωπλή μνεία*. Παραδείγματα:

«Μετά... *τρέχουν, τρέχουν*, μετά *πάνε* σε 'κείνο το σπίτι, *μπαινουν* όλοι μέσα ε, να! κι *έκλεισαν* την πόρτα, την *κλείδωσαν*, την *κλείδωσαν*, την *κλείδωσαν*, αλλά *φυσούσε* ο λύκος και *φυσούσε* και *φυσούσε* κι *έλεγαν*...».

«*Θύμωσε* ο βασιλιάς και τον *έβγαλε* πάνω σ' ένα ψηλό ράφι. –Σκάλα, σκαλίτσα, βγες απ' την κοιλίτσα. *Βγαίνει* η σκάλα και *κατεβαίνει* ο Μακρυνούρης. Σε λίγο *θυμώνει* ο βασιλιάς και *λέει*...».

«Και μετά ο γάιδαρος *μό* *σπάει* στο παράθυρο με το χέρι του. Ε να, μετά οι κλέφτες *τρομάξαν*, *έφυγαν* έξω και *νόμιον* ότι ήταν ένας μάγος. Ε, μετά *μπήκαν* αυτοί μέσα και μετά εκείνοι... και μετά ο αρχηγός απ' τους κλέφτες *λέει*. –Ε, *πάνε* μέσα να δεις τι συμβαίνει».

Ο εξακολουθητικός τρόπος πέρα από τη διεξοδική και επαναληπτική σημασία έχει ακόμα και *δυναμική*, δηλαδή μπορεί να φανερώσει τη δυνατότητα που έχει το υποκείμενο να ενεργεί ή και να πάσχει ό,τι δηλώνει το ρήμα, βλ. Mackridge 1987, 179. Στο υλικό μας εντοπίζεται και μια τέτοια χρήση σε περιορισμένη όμως έκταση:

«Και... ε, μετά... μετά... μετά... μετά... πήγε να *φουξη* κι εκεί ο κακός ο λύκος, αλλά δεν... *μα* δεν *γκρεμιζόταν* (= δε μπορούσε να γκρεμιστεί)».

β. Συνοπτικός τρόπος

Το συνοπτικό ποιόν ενέργειας εκφράζει μια ενέργεια (λιγότερο μια κατάσταση) η οποία θεωρείται στην ολότητά της ως μοναδικό και ολοκληρωμένο γεγονός (πβ Holton, Mackridge, Φιλιππάκη-Warburton 1999, 220-23), π.χ.

«Όλοι οι φίλοι του *μαζεΐτηκαν* και με δάκρυα στα μάτια *αποχαιρέτησαν* τον καλό τους φίλο. Αυτός όμως *χαμογελαστός* και *καλός έφυγε* για το δρόμο του και *ιπουχέθη* να ξανάρθει».

«Και δεν την *άκουσε* η μαμά της και *πήγε* απ' το δάσος και την *είδε* ο κακός ο λύκος, *μάζεψε* λουλουδάκια και πριν να πάει η Κοκκινουσκούφιτσα ο λύκος *πήγε* γρήγορα, *χτύπησε* την πόρτα, *άνοιξε* η γιαγιά και *είδε* τον λύκο, την *έφαγε* και *πήγε* η Κοκκινουσκούφιτσα...»,

«Μια φορά αποφάσισε ο βάτραχος να επισκεφθεί τον ξένο, τον ποντικό. Κάθισαν και είπαν πολλά πράγματα, αλλά στο παγκάκι κάτσαν και είπαν πολλά πράγματα και νάσου εκείνη την ώρα και το γουρουνί».

Υπάρχει ένα εκφραστικό σχήμα με όχι κανονική χρήση του συνοπτικού τρόπου, όταν η αναφορά είναι σε πράξεις που γίνονται κατά συνήθεια, ο μέλλοντας της συνήθειας, βλ. Mackridge 1987, 177 στο παράδειγμα: «κάθε Τετάρτη στις εφτάμιση ακριβώς, θα έρθει εδώ να μου κάνει συντροφιά». Στην κατηγορία αυτή θα μπορούσε να εντάξει κανείς –με κάποια επιφύλαξη– το ακόλουθο παράδειγμα από το υλικό μας:

«Μετά πάει ο λύκος στη γιαγιά, την κάνει απ απ απ και την έφαγε τη γιαγιά, πάει η γιαγιά, την έφαγε και μετά θα πάει ο κυνηγός να τη σώσει».

Η επιφύλαξη μας έγκειται στο ότι ο μέλλοντας της συνήθειας αναφέρεται σε πράξεις που γίνονται κατά συνήθεια κι όχι μια φορά, όπως στην περίπτωση του παραμυθιού μας· η απόπειρα να εντάξουμε αυτό το παράδειγμα στην κατηγορία του μέλλοντα της συνήθειας γίνεται διότι θεωρούμε ότι ίσως στη συνείδηση του νηπίου εκείνη την ώρα που το λέει η αφήγηση λειτουργεί επαναληπτικά, «κατά συνήθειαν». Είναι τόσες οι φορές που το άκουσε ή το είπε αυτό, ότι ο κυνηγός σώζει τελικά την Κοκκινোসκουφίτσα, ώστε ίσως τελικά έγινε συνήθεια.

γ. Συντελεσμένος τρόπος

Ο συντελεσμένος τρόπος περιγράφει μια ενέργεια ή κατάσταση η οποία έχει ολοκληρωθεί σε κάποια χρονική στιγμή. Πάντα ο χρόνος αναφοράς του είναι προγενέστερος από έναν άλλο χρόνο· είτε προγενέστερος από το χρόνο της λεκτικής εκφώνησης, είτε προγενέστερος από το χρόνο ενέργειας ενός άλλου ρήματος του ίδιου λεκτικού περιβάλλοντος, π.χ.

«Ήρθε ο βάτραχος στη συνθησιμένη του επίσκεψη. Αλλά αυτό που είδε του φάνηκε παράξενο. Η σκηνή είχε διπλωθεί. είχε πάει ο ποντικός τον σάκο του».

Ο μη παρωχημένος συντελεσμένος τρόπος, όταν βρίσκεται στην οριστική (δηλ. όταν δεν έχει δείκτη υποτακτικής σύνταξης), χρησιμοποιεί για να δηλώνουμε μια ενέργεια ή σειρά ενεργειών προγενέστερη, αλλά που για μας έχουν σημασία τα παροντικά (ή μελλοντικά) επακόλουθά της. Είναι δυνατό να χρησιμοποιηθεί και για ενέργειες πραγματοποιημένες αρκετές φορές (ή και καμία) μέσα σε ορισμένη περίοδο που τεματίζεται στο παρόν ή στο μέλλον, π.χ.

«–Φεύγεις; –Ναι, φεύγω. –Γιατί; –Δε μπορώ άλλο, πρέπει να πάω στην Αμερική. Εκεί δεν έχω πάει ποτέ».

Όσο αφορά τη συχνότητα εμφάνισης των ρηματικών τύπων σε συντελεσμένο τρόπο, είναι εντυπωσιακά μικρή, μόλις οχτώ φορές (εφτά σε υπερσυντέλικο, μόνο μία σε παρακείμενο και καμία σε συντελεσμένο μέλλοντα) σε ένα corpus αρκετά εκτεταμένο. Η εξήγηση που μπορεί να δοθεί εδώ είναι προφανής: καθώς ο τρόπος αυτός είναι συμπληρωματικός των άλλων δύο (εξακολουθητικού – συνοπτικού) στα νέα ελληνικά δε λειτουργεί το ίδιο «καθαρά» με τους άλλους δύο και δεν έχει ακόμα εμπειδωθεί η χρήση του από τα νήπια. Ίσως όμως πιο κοντά την αλήθεια να είναι μια άλλη παρατήρηση του Mackridge 1987, 189 και 207-208 ότι ο συντελεσμένος τρόπος μπορεί να αντικαθίσταται από έναν από τους δύο άλλους τρόπους (κυρίως το συνοπτικό) χωρίς πραγματική μεταβολή στο νόημα. Αυτό μπορεί να επιβεβαιωθεί και από την εξέταση των πιο κάτω παραδειγμάτων:

«Κάθισε λοιπόν να χτίσει ένα σπίτι με τ' άχυρα. Το άλλο γουρουνάκι που ήταν λίγο τεμπέλικο πιο κάτω είχε βρει ξύλα και σκέφτηκε να φτιάξει σπίτι από ξύλα».
«είχε πάει μια βόλτα, για να μαζέψει φαΐ και είδε έναν ξένο που περνούσε, λέει, λέει, πήγε και στους φίλους του και λέει...».

Τα είχε βρει και είχε πάει μορφούν άνετα να αντικατασταθούν από τον αόριστο βρήκε και πήγε, όπως άλλωστε συμβαίνει στο μεγαλύτερο μέρος του corpus, χωρίς το νόημα να μεταβληθεί ουσιαστικά.

2. Υποτακτική

Γενικά

Η επιλογή του τρόπου ενέργειας στην υποτακτική καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τους κανόνες της γραμματικής. Εξάλλου η ίδια η ονομασία της έγκλισης αυτής υποδηλώνει την εξάρτησή της από τον τρόπο ενέργειας του ρήματος της κύριας πρότασης. Πολύ συχνά επίσης η σημασία του ρήματος της κύριας πρότασης καθορίζει τον τρόπο ενέργειας του ρήματος της δευτερεύουσας πρότασης. Εκείνο βέβαια που παίζει ρόλο είναι η φύση της σχέσης ανάμεσα στα δυο ρήματα και όχι από μόνη της η σημασία του ρήματος της κύριας πρότασης (πβ και Tonet 1986, 17). Έτσι:

α. Εξακολουθητικός - μη συνοπτικός τρόπος

Για να διαλέξουμε τον εξακολουθητικό τρόπο ενέργειας σε ένα ρήμα που βρίσκεται στην υποτακτική πρέπει να απαντήσουμε θετικά σε μια από τις ερωτήσεις:

(α). η σημασία του κύριου ρήματος προϋποθέτει ή όχι την επανάληψη της ενέργειας του υποταγμένου ρήματος;

(β). η ενέργεια του κύριου ρήματος συμπίπτει ή όχι χρονικά με την ενέργεια του δευτερεύοντος, οι δυο ενέργειες είναι ή όχι ταυτόχρονες;

Με βάση τα κριτήρια αυτά με εξακολουθητικό τρόπο συντάσσονται:

(α). ρήματα που σημαίνουν συνήθεια ή δυνατότητα να κάνουν κάτι πολλές φορές, π.χ. *συνήθιζω να, μαθαίνω να, μου αρέσει να, ξέρω να* κλπ. Παραδείγματα:
«Πονηρός καθώς ήταν ο λαγός καθώς πήγαινε να πιει νερό γλίτωσε σε μια πέτρα κι έπεσε. Και δεν ήξερε να κολυμπάει».

«Μετά η γιαγιά και η Κοκκίνοσκουφίτσα βγαίνουν από την κοιλιά χαρούμενες κι έτσι δεν έμαθε η Κοκκίνοσκουφίτσα ότι να πάει απ' το δάσος».

«Και ο Γιάννης λέει: -Αηδίες λές. Η μαμά η χήνα δεν ξέρει να τινάζει φτερά, ούτε και μπορεί να πετάξει».

(β) όταν υπάρχει χρονική αντιστοιχία ανάμεσα στις ενέργειες των δύο ρημάτων, π.χ. *αρχίζω, εξακολουθώ, σινηχίζω, παύω* κλπ. Παραδείγμα:

«Και δεν ήξερε να κολυμπάει. Αρχισε να φανάζει βοήθεια».

(γ) αιωθητικά ρήματα, π.χ. *ακούω, νιώθω, βλέπω, φαίνομαι*, αφού το παρατηρούμενο φαινόμενο και η παρατήρηση γίνονται συνήθως στον ίδιο χρόνο. Παραδείγματα:

«Ε, πάει μέσα, τι να δει. Η γάτα τον γκαρτσούνισε στο πόδι. μετά είδε κάτι μάτια να γυαλίζουν, μετά έφυγε, μετά εκείνος τρώμαξε...».

«Η Ελενίτσα είδε εκεί τη μαμά τη χήνα να ψάχνει το τσουβάλι».

β. Συνοπτικός τρόπος

Ο συνοπτικός τρόπος ενός ρήματος δευτερεύουσας πρότασης σε υποτακτική φανερώνει ότι η δηλούμενη από αυτό το ρήμα ενέργεια δε συμπίπτει χρονικά με την ενέργεια που δηλώνεται από το ρήμα της κύριας πρότασης, δηλαδή η ενέργεια του

εξαρτημένου ρήματος τέλειωσε πιο πριν ή άρχισε πιο ύστερα από την ενέργεια του κήριου ρήματος (πβ και Mackridge 1987, 180).

Ρήματα που συντάσσονται με δευτερεύουσα πρόταση της οποίας το ρήμα είναι συνοπτικού τρόπου είναι:

(α) ρήματα που έχουν ένα στοιχείο θέλησεως, γιατί η θέληση αφορά γενικά την πράξη στην ολότιπιά της, π.χ. *προσπαθώ, εμποδίζω, επιτρέπω, επιμένω, βιάζομαι, αργώ*. Παράδειγμα:

«Και έτσι του έδωσε το σάλι της και τα παγοπέδιλά της και τον κράτησε ίσιο και με τα χέρια *προσπάθησε να τον βοηθήσει να μάθει παγοδρομία*».

Αν βέβαια το αντικείμενο της θέλησής μας επαναλαμβάνεται, τότε το ρήμα της δευτερεύουσας πρότασης βρίσκεται σε εξακολουθητικό τρόπο, π.χ.

«Μια φορά ζούσε ένας πόντιος που ήθελε όλο να μπαίνει όλο στις θάλασσες και μετά να τον *τομπάνε* στο μαγιά οι καρχαρίες...».

(β) ρήματα ή φράσεις όπως: *κοντεύω, είμαι έτοιμος, περιμένω, φοβάμαι, ελπίζω, παρακαλώ, προφταίνω*. Παράδειγμα:

«Ύστερα... άνοιξε και *περίμενε* κι αυτός και μεις να δούμε τα πράματα και τα θάματα που υπήρχαν εκεί μέσα».

Ο περιορισμένος αριθμός παραδειγμάτων αυτού του τύπου στο υλικό μας οφείλεται προφανώς στο ότι οι εκφράσεις αυτές δεν είναι πολύ συνηθισμένες στο λόγο των νηριών.

(γ) με τα πριν και προτού, π.χ.

«Και το βράδυ, πριν *κοιμηθούν*, τους έλεγε ιστορίες απ' την Κίνα με δράκους και άλλα πράματα. Το άλλο πρωινό συμβαίνει κάτι που δεν το ξέρατε ποτέ».

Όπως θα περίμενε κανείς σε ένα τέτοιας φύσης υλικό δεν απαντούν χρήσεις του συνοπτικού τρόπου ενέργειας στην υποτακτική, οι οποίες ανήκουν σε ένα άλλου είδους λεξιλόγιο, σ' αυτό που θα ονομάζαμε «διευρυμένο γλωσσικό κώδικα». Τέτοιες χρήσεις είναι π.χ.

(α) μετά τους υποθετικούς ή χρονικούς συνδέσμους *αν, έτσι και, όταν, άμα, μόλις, αφού*, με εξαίρεση ένα μόνο παράδειγμα:

«—Όταν θα τινάζει η μαμά η χήνα τα φτερά της».

(β) στερεότυπες εκφράσεις, π.χ. *Μιλήσεις δε μιλήσεις, κανείς...*

(γ) λόγιες εκφράσεις όπως: *Είτε τη μαλώσει είτε όχι...*

(δ) συνοπτικός τρόπος με τα αοριστολογικά αναφορικά: *όποιος, ό,τι, όπου, όποτε, όσος, όπως* με αναφορά μελλοντική ή αχρονική (η μια ενέργεια τελεωμένη πριν αρχίσει η ενέργεια του άλλου ρήματος), βλ. και Holton, Mackridge, Φιλιππάκη-Warburton 1999, 220-23.

γ. Μέλλοντες (στιγμιαίος – εξακολουθητικός)

Ο Tonet 1986, 18 θεωρεί ότι οι νεοελληνικοί μέλλοντες αποτελούν τύπους της υποτακτικής, των οποίων συχνά, αλλά όχι υποχρεωτικά, προηγείται το μόριο (μόριο): *θα*. Στην άποψη αυτή φαίνεται να συγκλίνουν και οι Holton, Mackridge, Φιλιππάκη-Warburton 1999, 221-23.

Ο στιγμιαίος μέλλοντας, που ανήκει στον συνοπτικό τρόπο ενέργειας, θεωρείται στατιστικά πιο συχνός, «γιατί σπανίως υπολογίζουμε την επανάληψη ή τη διάρκεια στο μέλλον» (Tonet 1986, 18). Αν πρόκειται για κάτι τέτοιο, τα ίδια τα συμφραζόμενα δικαιολογούν την επιλογή του εξακολουθητικού τρόπου.

Οι απόψεις αυτές των ερευνητών επιβεβαιώνονται απόλυτα από το corpus της δικής μας έρευνας. Απαντούν 45 τύποι μέλλοντα στο υλικό μας: από αυτούς μόνο

ένας δηλώνεται με τον εξακολουθητικό τρόπο, δηλώνοντας μάλιστα την πιθανότητα να πραγματοποιηθεί κάτι:

«-Όπου είναι το κλειδάκι, θά 'ναι κι η κλειδαριά. Έσκαβε... έσκαβε... και με τα πολλά το βρήκε. -Το κλειδί θα ταιριάζει στην κλειδαριά».

Αναφέρουμε ενδεικτικά παραδείγματα στιγμιαίου μέλλοντα:

«-Δε σου ανοίγουμε. λύκε μου, γιατί θα μας φας. -Ανοιξτε γιατί θα σας φουξώ και θα σας γκρεμίσω. -Δε σου ανοίγουμε»,

«... και η Ελενίτσα είπε: -Μαμά, πότε θα χιονίσει; Και είπε η Ελενίτσα: -Όταν θα τινάξει η μαμά η γίγνα τα φτερά της».

δ. Ελεύθερη η επιλογή τρόπου ενέργειας

Για πολλά ρήματα η επιλογή μεταξύ των δύο τρόπων ενέργειας είναι ελεύθερη (βλ. ενδεικτικά Τονει 1986, 18, Mackridge 1987, 182, Τοματΐδης 1994, 107). Όταν είναι δυνατοί γραμματικοσυντακτικά και οι δυο τρόποι, τότε εντοπίζονται άλλου είδους διαφορές κατά τη χρήση του ενός ή του άλλου τρόπου. Ενδεικτικά αναφέρουμε:

Το ρήμα *μπορώ* συντάσσεται με εξακολουθητικό θέμα όταν αναφέρεται σε μια διαρκή δυνατότητα, που δε διαφέρει στην περίπτωση αυτή από τη σημασία του *ξέρω*, π.χ.

«-Ε, λέει, μ' έδωξε η αφεντιά μου, επειδή δε μπορώ, επειδή γέρασα και δε μπορώ να κινηγάω άλλα ποντίκια. Ε, γι αυτό μ' έδωξε».

Συντάσσεται με το συνοπτικό θέμα, όταν αναφέρεται σε μια στιγμιαία κατάσταση. Η περίπτωση αυτή απαντά με μεγαλύτερη συχνότητα στο υλικό μας, π.χ.

«Το πρώτο γουρουνάκι που ήταν τεμπέλικο και δε μπορούσε άλλο δρόμο να προχωρήσει, και προχωρούσε λίγο δρόμο, σταμάτησε που είδε άχρμα»,

«Η μαμά η γίγνα δεν ξέρει να τινάξει φτερά, ούτε και μπορεί να πετάξει».

Το απρόσωπο ρήμα *πρέπει* απαιτεί εξακολουθητικό θέμα, όταν δηλώνει μια γενική υποχρέωση, π.χ.

«-Γιατί πήγες; τον μαλώνει το γουρούνι. Αυτός είναι ένας βρωμοποντίκαρος και δε πρέπει να τον έχουμε κοντά μας. Τι τον θέλουμε;».

Συντάσσεται με συνοπτικό θέμα, όταν πρόκειται για μια ανάγκη της στιγμής, π.χ.

«-Αυτό το βρωμο... αυτό το βρωμοποντίκι πρέπει να φύγει σύντομα από δω, πρέπει να το διώξουμε».

3. Προστακτική

Τα ίδια κριτήρια με την υποτακτική διέπουν και την επιλογή ανάμεσα στους τύπους της προστακτικής. Οι γενικές εντολές διατυπώνονται στον εξακολουθητικό τρόπο ενέργειας, ενώ υπάρχει τάση να χρησιμοποιείται ο συνοπτικός για ενέργειες που αντιμετωπίζονται πιο πολύ συγκεκριμένα και λιγότερο γενικά, όταν δηλώνεται κάποιος περιορισμός της προστακτικής του ρήματος, (πβ. Τονει 1986, 19), π.χ.

«Κι ο σκύλος λέει: -Γι θα βρούμε; -Ε, προχώρα και θα δούμε».

«-Ανοιξτε, γουρουνάκια μου, γιατί θα φουξώ και θα σας γκρεμίσω το σπιτάκι».

Αναμφισβήτητα όμως στην προστακτική, περισσότερο από οπουδήποτε αλλού, η χρήση των τύπων ρυθμίζεται κυρίως από λεξιλογικά κριτήρια. Ανάλογα με τη σημασία του κάθε ρήματος συνηθίζεται η αοριστική ή ενεστωτική προστακτική (πβ και Mackridge 1987, 198).

(α) συνοπτικοί τύποι στα: *έλα, κάτσε, πάρε, δάσε*, π.χ.

«-Έλα να παιξουμε έξω, φίλε...»,

«-Πάρε την παλιολίρα σου και να μη σε ξαναδώ»,

«-Δώσ' μου πίσω τη λίρα μου, λέει ο Μακρνούρης στο βασιλιά».

(β) εξακολουθητικοί τύποι στα: *πήγαινε, σώπα, κλπ., π.χ.*
«-Κοριτσάκι μου *πήγαινε* να δώσεις αυτά στη γιαγιά».

Αλλά και

«-Ε, *πάνε* μέσα να δεις τι συμβαίνει».

4. Ο τρόπος ενέργειας στη μετοχή

Χαρακτηριστική είναι η παντελής σχεδόν έλλειψη μετοχών στον αφηγηματικό λόγο των νηπίων της έρευνάς μας. Απαντούν όλο κι όλο 4 μετοχές σε όλο το corpus, όλες του παθητικού παρακειμένου (*καμμένος, πεινασμένος, καταπεινασμένος, πεθαμένος*) ούτε μια ενεργητική σε -οντας.

Η έλλειψη αυτή -νομίζουμε- χαρακτηρίζει ιδιαίτερα το λόγο που χρησιμοποιούν τα νήπια στη φάση αυτή της ζωής τους και δείχνει τον σταδιακό τρόπο κατάκτησης των διαφόρων γλωσσικών εργαλείων που θα χρησιμοποιούν στην υπόλοιπη ζωή τους.

5. Ο τρόπος ενέργειας και οι επιρρηματικές εκφράσεις

Ο Mackridge 1987, 176 κάνει έναν διαχωρισμό των επιρρηματικών εκφράσεων που συνοδεύονται από ρήματα σε συνοπτικό ποιόν ενέργειας από κείνα που συντάσσονται με εξακολουθητικό τρόπο. Στο υλικό που είχαμε στη διάθεσή μας, αφηγήσεις παραμυθιών και προσωπικών βιωμάτων των νηπίων, αφθονούν οι περιπτώσεις επιρρηματικών εκφράσεων που δηλώνουν ένα ορισμένο σημείο στο χρόνο (*μια φορά, το πρωί, αύριο, την άλλη μέρα, μια μέρα*) με αποτέλεσμα να χρησιμοποιούνται πιο πολύ ρήματα σε συνοπτικό τρόπο, π.χ.

«*Μια μέρα η κυρία γουρουνά έστειλε τα παιδιά της, αύριο...*».

«*Ε... έτσι ξεκίνησαν το πρωί τα γουρουνάκια, αποχαιρέτησαν...*».

«*Την άλλη μέρα πήγε πάλι στην επίσκεψή του ο βάτραχος και μιλήσανε...*».

Δε λείπουν όμως και οι περιπτώσεις επιρρηματικών εκφράσεων που δηλώνουν ένα χρονικό σημείο σε συνδυασμό με διάρκεια, οπότε χρησιμοποιείται εξακολουθητικός τρόπος και συνοπτικός τρόπος παραλλήλως, π.χ.

«*Μια φορά κι έναν καιρό ζούσαν τρία γουρουνάκια, αλλά αποφάσισαν να φύγουν από κει που έμεναν και να πάνε σε άλλο σπίτι*».

«*Όταν τον έσωσε, γίναν όλοι μαζί φίλοι. Μια μέρα πήγαν εκδρομή και ψαρεύανε... ένα ψάρι*».

6. Στατιστικά δεδομένα

Ο Mirambel 1978, 125 εξετάζει τη συχνότητα που παρουσιάζει το ενεστωτικό (εξακολουθητικό - μη συνοπτικό) και το αοριστικό (συνοπτικό) θέμα των ρημάτων που χρησιμοποιούνται σε δυο σελίδες λογοτεχνικών διηγημάτων, τα οποία αντιπροσωπεύουν αφηγήσεις, και διαπιστώνει ότι οι αοριστικοί τύποι είναι περισσότερο: 177 (65%) προς 95 (35%) στο ένα διήγημα και 175 (61%) προς 114 (39%) στο άλλο.

Στην περίπτωση μας οι τύποι που χρησιμοποιήθηκαν σε όλο το corpus είναι 916. Από αυτούς οι 554 (60.5%) είναι αοριστικοί (συνοπτικοί) και οι 362 (39.5%) ενεστωτικοί (εξακολουθητικοί). Η σύμπτωση των ποσοστών είναι -νομίζουμε- εντυπωσιακή.

Ε. Συμπεράσματα

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε τις ακόλουθες σκέψεις όσο αφορά τη χρήση του τρόπου ενέργειας στον αφηγηματικό λόγο των νηπίων, τουλάχιστον αυτών που είχαμε υπόψη μας.

1. Από πολύ μικρή κιόλας ηλικία τα νήττια έχουν εμπεδώσει τις διάφορες χρήσεις του ποιού ενέργειας, τις οποίες και χρησιμοποιούν με εντυπωσιακή επιτυχία. Παρά τη χρήση ενός περιορισμένου γλωσσικού κώδικα εκμέρους των νηπίων, στο υλικό απαντούν μια πληθώρα παραδειγμάτων και περιπτώσεων. Οι χρήσεις βέβαια δεν είναι αριθμητικά όσες κατέγραψαν οι διάφοροι μελετητές της νεοελληνικής αποδελτιώνοντας ένα μεγάλο μέρος της ελληνικής λογοτεχνικής παραγωγής: αυτό ίσως οφείλεται στο περιορισμένο εύρος του corpus ή των περιπτώσεων που απαιτήθηκε να χρησιμοποιηθούν, ίσως όμως και να οφείλεται στον εξεζητημένο ή ειδικό χαρακτήρα μερικών απ' αυτές.

2. Από το υλικό της έρευνάς μας επιβεβαιώνεται –νομίζουμε– η άποψη ότι η νεοελληνική γλώσσα διαθέτει δυο βασικούς τρόπους ενέργειας, τον εξακολουθητικό και τον συνοπτικό· ο συντελεσμένος αποτελεί σημασιακό αποτέλεσμα του συνδυασμού των άλλων δύο τρόπων.

Κλείνοντας θα θέλαμε να διατυπώσουμε μια επιφύλαξη, που διατυπώσαμε και σε μια άλλη εργασία μας για τη χρήση του «και» στον αφηγηματικό λόγο των νηπίων. Επειδή το υλικό της έρευνας σε μεγάλο ποσοστό καλύπτεται από παραμύθια, τα οποία τα νήττια άκουσαν από κάποιους ενήλικες (τους γονείς, τους παπούδες και τις γιαγιάδες τους ή τις/τους νηπιαγωγούς τους) ενδέχεται οι χρήσεις αυτές να μην είναι απολύτως εμπεδωμένες σ' αυτά, αλλά να πρόκειται για «αποστήθιση» κατά κάποιον τρόπο και αναπαραγωγή του παραμυθιού με την ακριβή φρασολογία που το άκουσαν. Για το λόγο αυτό θα αξίζε –νομίζουμε– τον κόπο μια συγκριτική έρευνα που θα μελετούσε τη χρήση του τρόπου ενέργειας από τα ίδια νήττια σε περιπτώσεις που αφηγούνται ένα παραμύθι και σε άλλες περιπτώσεις που αφηγούνται προσωπικές τους εμπειρίες. Θα επανέλθουμε στο θέμα αυτό.

ΣΤ. Βιβλιογραφία

- Holton, Mackridge, Φιλίππη-Warburton. 1999. *Γραμματική της ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Πατάκης
- Mackridge, P. 1987. *Η νεοελληνική γλώσσα*. Αθήνα: Πατάκης
- Μήτσης, Ν. 1996. *Η διδακτική του γλωσσικού μαθήματος: Από τη γλωσσική θεωρία στη διδακτική πράξη*. Αθήνα: Gutenberg.
- Mirambel, A., 1956. "Subordination et expression temporelle en grec moderne" *BSLP* 48: 63-78
- Mirambel, A. 1978. *Η νέα ελληνική γλώσσα. Περιγραφή και ανάλυση*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών
- Τζάρτζανος, Α. 1989 (ανατύπωση). *Νεοελληνική Σύνταξις (της Κοινής Δημοτικής)*, τ. Α', Β'. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη
- Τονει, Η. 1986. "Σημείωμα για τους τρόπους ενέργειας (aspects) στα Νέα Ελληνικά" *Γλώσσα* 12: 15-20
- Τριανταφυλλίδης, Μ. 1978 (ανατύπωση). *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών
- Χατζησαφβίδης, Σ. 2000. "Τα ελληνικά των νηπίων: Γλωσσικές παρατηρήσεις στον αφηγηματικό λόγο των νηπίων" (υπό δημοσίευση)

Λέξεις-κλειδιά: αφηγηματικός λόγος, λόγος των νηπίων, ποιόν ενέργειας